

Przyczyny i skutki starzenia się społeczeństwa

- Wprowadzenie
- Przeczytaj
- Mapa myśli
- Sprawdź się
- Dla nauczyciela

Przyczyny i skutki starzenia się społeczeństwa

Źródło: dostępny w internecie: pxhere.com, domena publiczna.

W ostatnich dekadach globalny proces starzenia się społeczeństwa znacznie przyspieszył. Jego skutki będą odczuwalne już w niedalekiej przyszłości. Problem ten dotyczy nie tylko krajów europejskich (Niemcy, Włochy), ale także innych krajów wysoko rozwiniętych, takich jak USA, Singapur czy Australia. Ze starzeniem się społeczeństwa wiąże się wiele zagrożeń w sferze społecznej i ekonomicznej. Zjawisko pogłębia szerzący się konsumpcjonizm i spadek liczby urodzeń, wpływa na nie także dynamiczny rozwój nowych technologii, który często sprowadza kontakty międzyludzkie do relacji wirtualnych, co nie sprzyja tworzeniu się rodzin.

Twoje cele

- Wyjaśnisz pojęcie starzenia się społeczeństwa.
- Wskażesz problemy związane ze starzeniem się społeczeństwa.
- Omówisz przyczyny i skutki starzenia się społeczeństwa.

Przeczytaj

Starzenie się społeczeństwa

Na skutek wydłużania się ludzkiego życia, postępu cywilizacyjnego i poprawy jakości życia systematycznie rośnie odsetek ludzi w wieku poprodukcyjnym. Jest to widoczne szczególnie w krajach wysoko rozwiniętych. Na świecie mediana (wartość środkowa) wieku wzrosła z 21,5 roku w 1970 r. do ponad 30 lat w 2019 r., 9% populacji ma zaś więcej niż 65 lat.

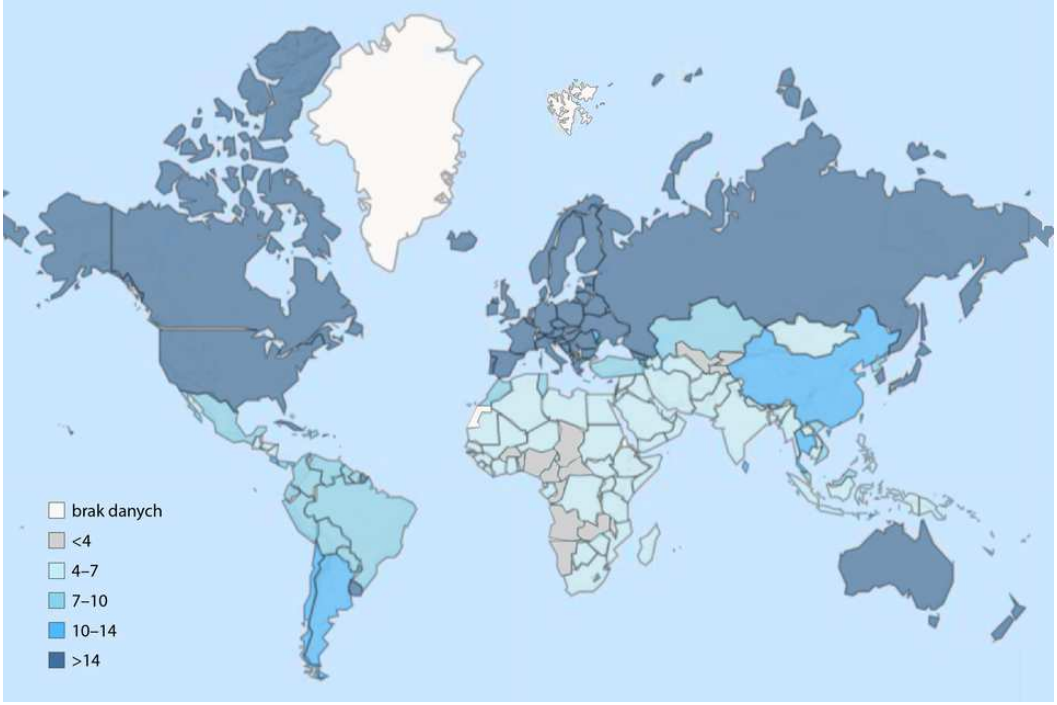
Starość demograficzna jest skutkiem procesu starzenia się społeczeństw. Miarą starzenia się ludności najczęściej stosowaną w badaniach demograficznych jest procentowy udział osób po 60 roku życia w ogólnej strukturze społeczeństwa. Na tej podstawie polscy demografowie wyróżniają pięć faz:

1. brak oznak starości demograficznej: osoby po 60 roku życia stanowią poniżej 8% ogółu ludności,
2. wczesna faza przejściowa pomiędzy stanem młodości i starości demograficznej: 8-10%,
3. późna faza przejściowa pomiędzy stanem młodości i starości demograficznej: 10–12%,
4. stan starości demograficznej – 12% lub więcej,
5. stan zaawansowanej starości demograficznej – powyżej 15%.

Natomiast Organizacja Narodów Zjednoczonych za próg starości uznaje 65 rok życia i wyróżnia trzy fazy rozwojowe struktury społeczeństwa:

1. faza społeczeństwa młodego – poniżej 4% osób w wieku 65 lat i więcej,
2. faza społeczeństwa dojrzałego – od 4% do 7% osób w wieku 65 lat i więcej,
3. faza społeczeństwa starego – powyżej 7% osób w wieku 65 lat i więcej; natomiast wielkość wskaźnika powyżej 10% to stan zaawansowanej starości demograficznej.

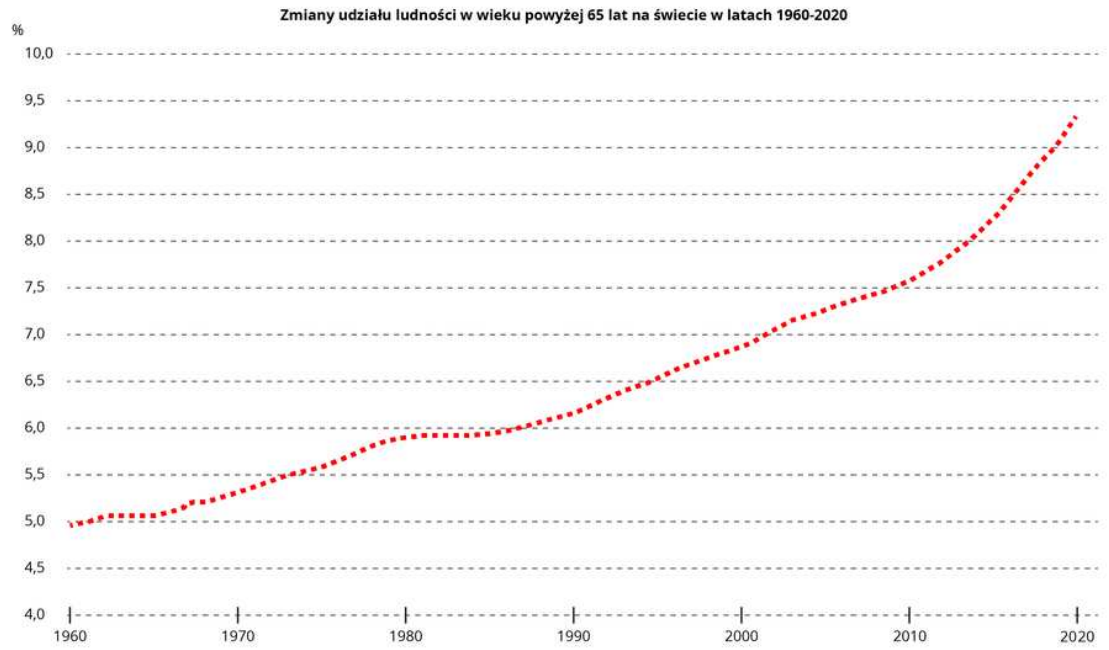
W starzejących się społeczeństwach występuje niekiedy zjawisko określane przez demografów mianem „podwójnego starzenia się ludności", polegające nie tylko na procentowym wzroście ludności starszej we wszystkich kategoriach wiekowych - „młodszych starych" (w wieku od 65 do 74 lat), „starszych starych" (75–84 lata), „najstarszych starych" (85 lat i więcej), ale także na najbardziej intensywnym przyroście udziału tej ostatniej grupy.

Udział ludności w wieku powyżej 65 lat w poszczególnych krajach świata w 2020 roku (% całej populacji)

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., oprac. na podstawie danych Banku Światowego (https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO.ZS?view=map&year=2020), licencja: CC BY 3.0.

Według danych Banku Światowego i ONZ populacja ludzi w wieku 65 lat i więcej liczy na świecie 722 mln (2020), czyli 9%, i weszła w fazę społeczeństwa starego. Stało się to w 1995 roku, kiedy został przekroczony próg 7% udziału ludzi w wieku 65+. Największa dynamika przyrostu występowała w drugiej dekadzie XXI wieku.

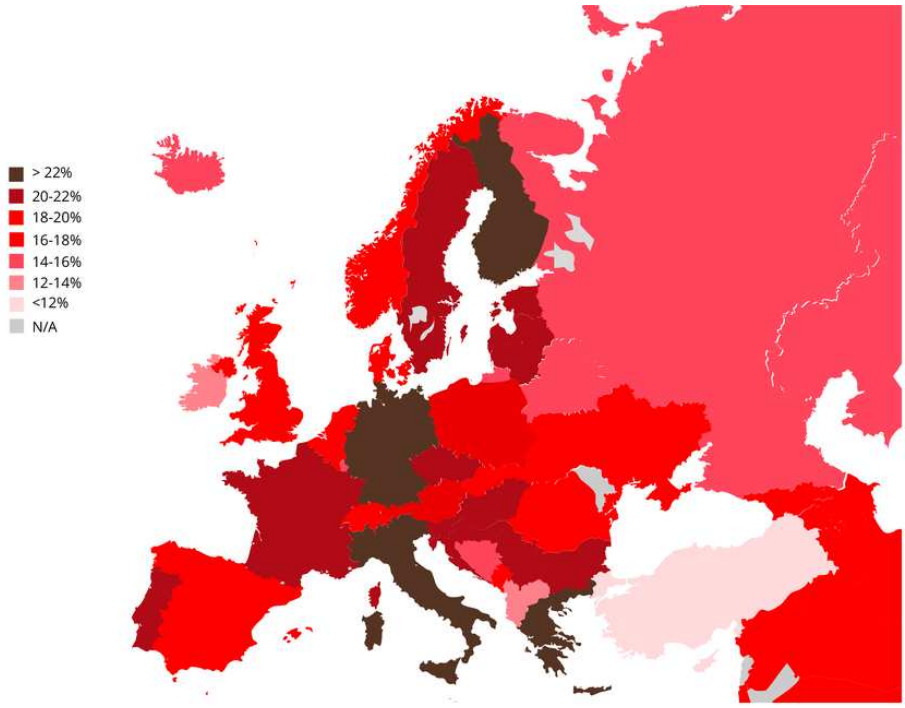

Zmiany udziału ludności w wieku powyżej 65 lat na świecie w latach 1960–2020

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., oprac. na podstawie danych Banku Światowego (https://data.worldbank.org/indicator/SP.POP.65UP.TO.ZS?end=2020&start=1960&view=chart&year=1960), licencja: CC BY 3.0.

Przyrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym (65+) występuje na całym świecie. Wyjątek stanowią niektóre kraje Afryki (np. Angola, Benin, Burkina Faso, Burundi, Kamerun, Republika Środkowoafrykańska, Czad, Kongo, Malawi, Namibia, Nigeria, Zambia) i Środkowej Azji (np. Kirgistan, Tadżykistan, Uzbekistan), w których zaznacza się tendencja przeciwna. W krajach tych udział osób w wieku poprodukcyjnym (65+) nie przekracza 4%, a więc znajdują się one w fazie społeczeństwa młodego.

Kraje Azji Południowej oraz Bliskiego Wschodu i Afryki Północnej, w których udział osób w wieku poprodukcyjnym (65+) nie przekracza 7%, znajdują się w fazie społeczeństwa dojrzałego. Natomiast w pozostałych krajach świata występują z różnym nasileniem procesy charakterystyczne dla fazy społeczeństwa starego. Są one najbardziej nasilone w krajach wysoko rozwiniętych, w których udział ten przekracza 14% i świadczy o zaawansowanej starości demograficznej. Prawie co piąta osoba w Unii Europejskiej (19,4%), czyli blisko 100 mln ludzi, ma 65 lat i więcej, co przekłada się na wysoki wskaźnik obciążenia demograficznego. Do krajów UE z największym udziałem ludności w wieku 65+ w ogólnej populacji, należą m.in.: Włochy (22,3%), Grecja (22,5%), Niemcy (22,2%).

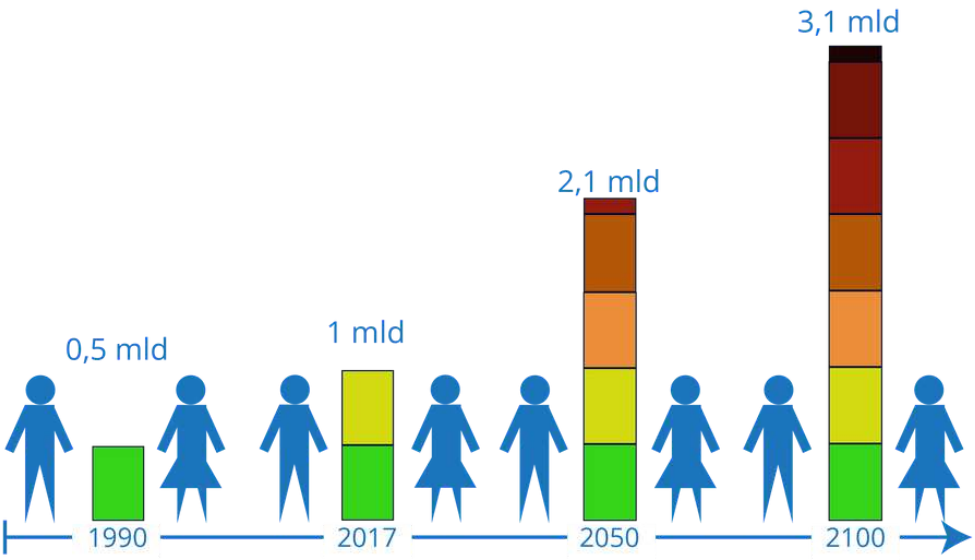

Odsetek populacji powyżej 65. roku życia w Europie w 2020 roku

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., oprac. na podstawie danych CIA World Factbook (https://www.cia.gov/the-world-factbook/), licencja: CC BY-SA 3.0.

Problem starzenia się społeczeństwa i jego konsekwencje dotyczą również Polski. W Polsce z roku na rok notuje się przyrost odsetka osób starszych (w wieku 60 lat i więcej) – dotyczy to zarówno kobiet, jak i mężczyzn. W roku 2020 grupa ta stanowiła już 25,5% społeczeństwa. Dla porównania w roku 2010 udział ten wynosił 19,3%, w 2000 r. 16,7%, a w 1990 r. 14,9%. Polska przekroczyła próg starości demograficznej w 1967 roku.

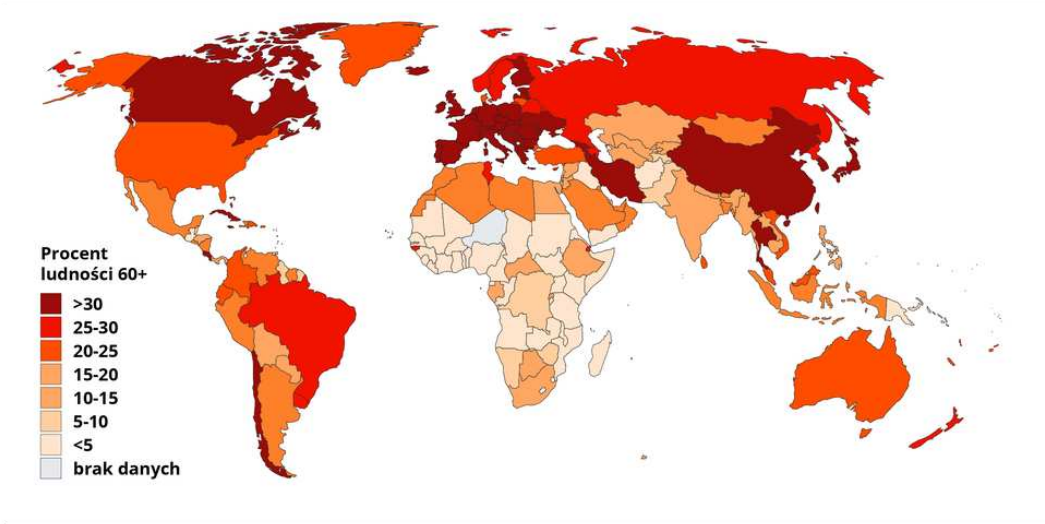
Prognozy demograficzne sporządzane przez demografów dla 2050 jednoznacznie wskazują, że proces starzenia się społeczeństw będzie postępować. W roku tym na świecie odsetek osób w wieku poprodukcyjnym (65+) wyniesie 16,7% ogółu populacji, co stanowić będzie ponad 2 mld. Największy będzie on w krajach Europy Zachodniej i Środkowej.

Starzenie się ogółu populacji na świecie – liczba osób w wieku 60 lat i wyższym (prognoza do 2100 r.)

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., oprac. na podstawie danych https://www.un.org/ar/desa/world-population-prospects-2017-revision-ageing-population, licencja: CC BY-SA 3.0.

Z prognozy wynika także, że wszystkie regiony świata poza Afryką Środkową i Azją Zachodnią znajdą się w fazie społeczeństwa starego. Największą dynamiką procesu starzenia będą się charakteryzować kraje Azji Środkowej i Południowej, najmniejszą kraje Azji Wschodniej i Południowo-Wschodniej oraz Australia i Nowa Zelandia.
Z prognoz demograficznych GUS wynika, że w Polsce w 2050 r. udział osób w wieku powyżej 65 lat wyniesie aż 32,7%.

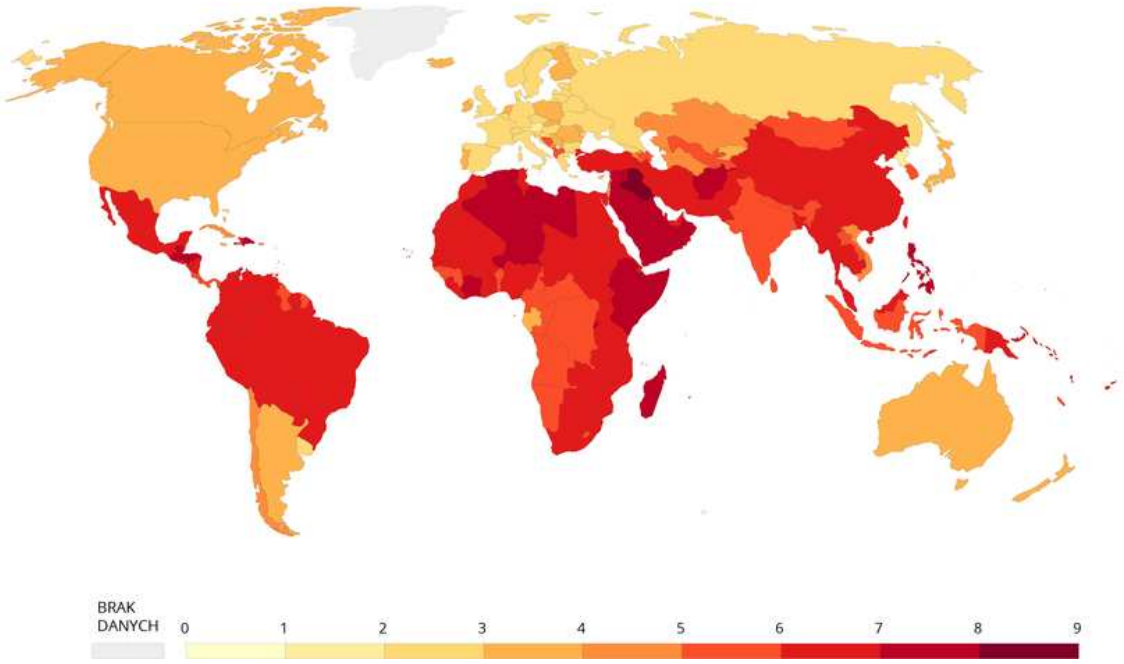
Prognoza udziału ludności w wieku powyżej 65 lat w poszczególnych krajach świata w 2050 roku (% całej populacji)

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., oprac. na podstawie danych https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WPA2015_Highlights.pdf, licencja: CC BY 3.0.

Przyczyny starzenia się społeczeństw

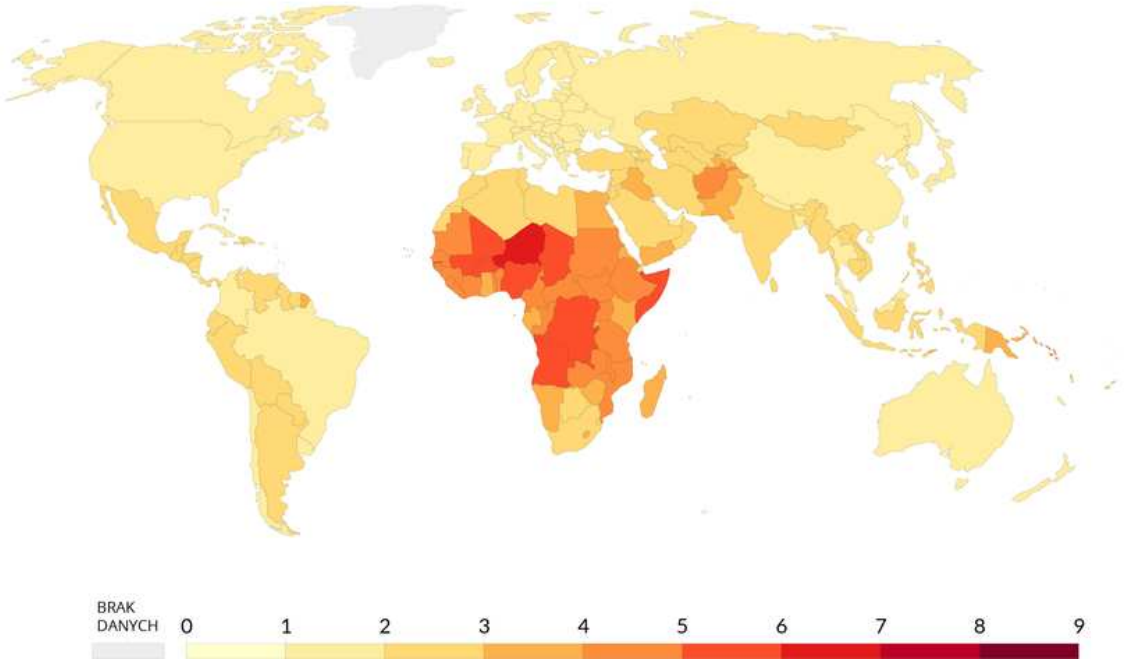
Badania demograficzne wskazują, że największy wpływ na dynamikę i poziom starzenia społeczeństwa mają następujące czynniki.

1. **Liczba urodzeń żywych** – jej znaczna wielkość przyczynia się do wzrostu udziału dzieci w ogólnej strukturze populacji, czego następstwem jest „odmładzanie" społeczeństwa. Gwarancję stabilności rozwoju demograficznego zapewnia dopiero wartość współczynnika dzietności na poziomie 2,10–2,15. Natomiast od co najmniej kilkunastu lat w krajach wysoko rozwiniętych notuje się spadek liczby urodzeń, który prowadzi do tzw. depresji urodzeniowej (zjawisko polegające na niskiej liczbie urodzeń, niezapewniającej prostej zastępowalności pokoleń). Częstym zjawiskiem są także tzw. urodzenia odłożone w czasie (pierwsze dziecko) oraz kolejne. Ten problem dotyczy także Polski – aktualnie liczba urodzeń jest prawie o połowę niższa od wielkości notowanych w połowie lat 80. XX wieku, czyli w czasie ostatniego wyżu demograficznego. W Polsce od blisko 30 lat niska liczba urodzeń nie zapewnia zastępowalności pokoleń, a depresja urodzeniowa utrzymuje się od 1989 roku.

Zróżnicowanie współczynnika dzietności na świecie (1950)

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., oprac. na podstawie danych https://ourworldindata.org/grapher/children-per-woman-un?time=earliest&country=~OWID_WRL, licencja: CC BY-SA 3.0.

Zróżnicowanie współczynnika dzietności na świecie (2020)

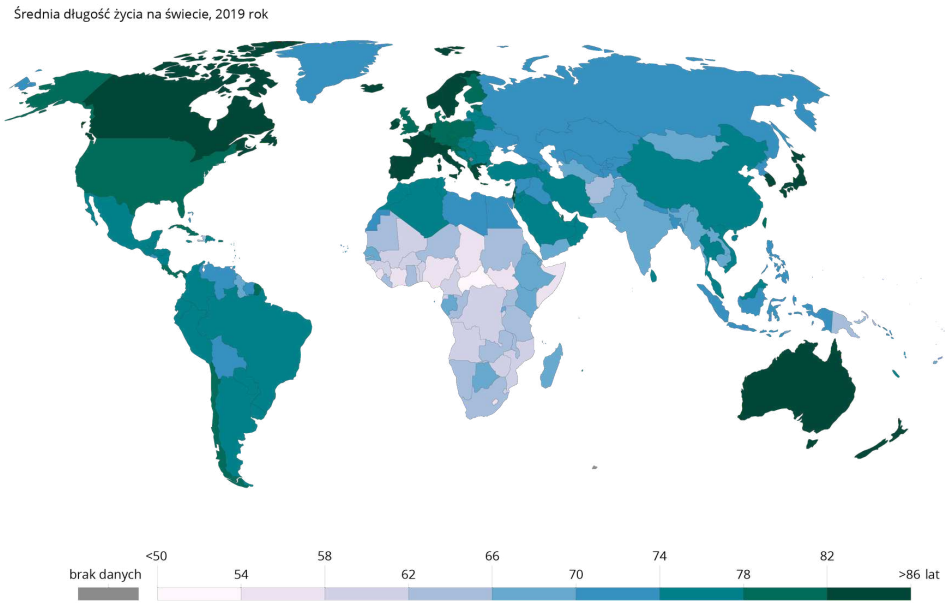
Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., oprac. na podstawie danych https://ourworldindata.org/grapher/children-per-woman-un?country=~OWID_WRL, licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 1

Przeanalizuj mapy współczynnika dzietności i jego zmiany w czasie. Wskaż kraje lub regiony, gdzie czynnik ten nie ma znaczącego wpływu na proces starzenia się społeczeństwa. Określ przyczyny tego stanu.

2. **Wydłużenie życia ludności**, szczególnie najstarszej, jest czynnikiem przyspieszającym zjawisko starzenia się społeczeństwa. Jest to efektem postępu cywilizacyjnego, poprawy opieki zdrowotnej i ogólnej jakości życia, dzięki czemu na świecie systematycznie rośnie odsetek ludzi w wieku poprodukcyjnym. Ten trend jest widoczny szczególnie w krajach wysoko rozwiniętych. Ludzie w wielu najbogatszych krajach świata żyją ponad 80 lat i w tych właśnie państwach najbardziej zaawansowane są procesy starzenia się społeczeństwa. W 2019 roku średnia długość życia w Hiszpanii, Szwajcarii, Włoszech i Australii wyniosła ponad 83 lata, w Japonii blisko 85 lat. Natomiast w krajach o niskim poziomie opieki zdrowotnej długość życia wynosi od 50 do 60 lat. W 1900 roku średnia długość życia na świecie wynosiła 46 lat, od tego czasu wzrosła do 72,6 lat (2019), powodując systematyczny wzrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym.

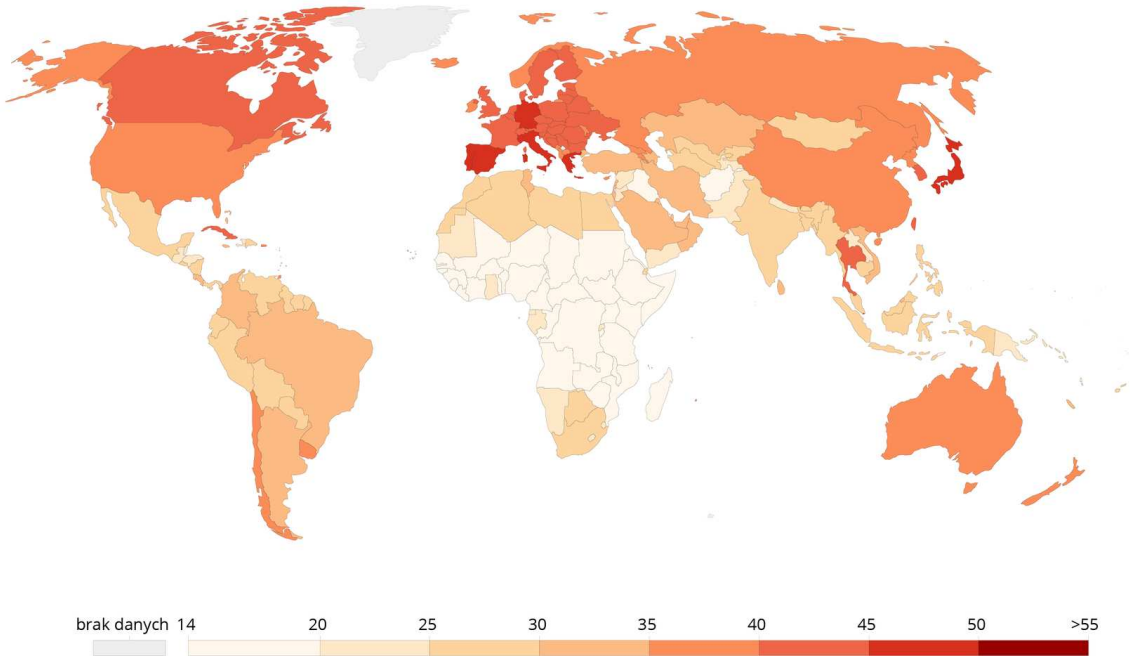
   W Polsce w 2019 r. przeciętne trwanie życia wyniosło 78,7 lat (mężczyzn 74,1 roku, natomiast kobiet 81,8 roku). W porównaniu z 1990 rokiem trwanie życia wydłużyło się o 7,9 lat.

Średnia długość życia na świecie (2019)

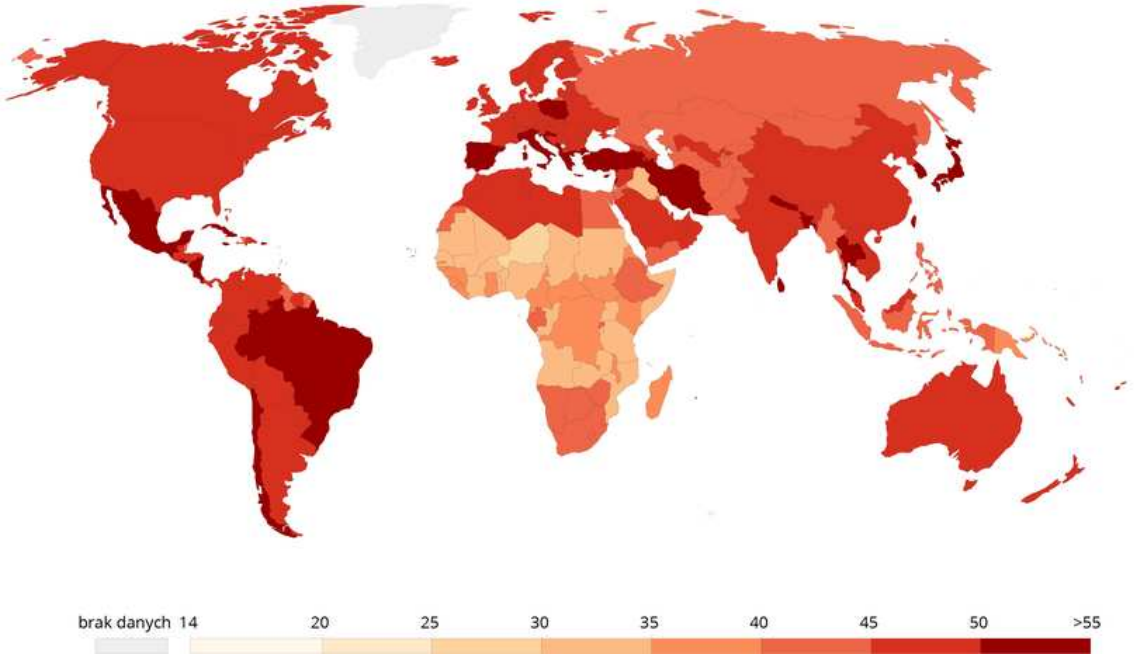
Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., oprac. na podstawie danych ourworldindata.org, licencja: CC BY 3.0.

Dobrze zjawisko starzenia się społeczeństwa ilustruje także mediana wieku wskazująca przeciętny wiek osób w danej zbiorowości (np. zamieszkującej określone terytorium). Wartość mediany wyznacza granicę wieku, którą połowa osób w danej zbiorowości już przekroczyła, a której druga połowa jeszcze nie osiągnęła. Jej wzrost jest wskaźnikiem starzenia się społeczeństwa.

Mediana wieku na świecie (2020)

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., oprac. na podstawie danych ourworldindata.org, licencja: CC BY-SA 3.0.

Mediana wieku na świecie (prognoza na 2100 r.)

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., oprac. na podstawie danych https://ourworldindata.org/grapher/median-age?time=2100, licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

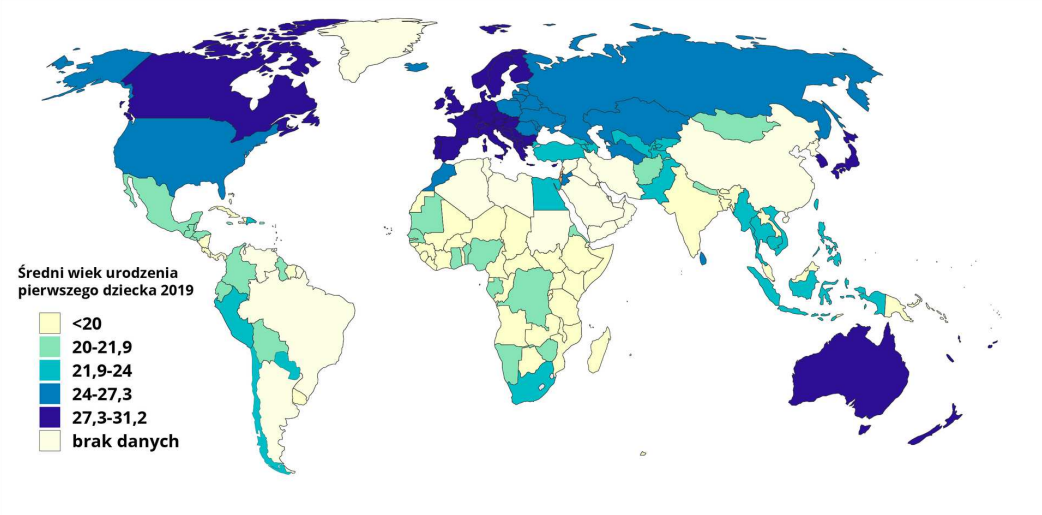
Wskaż kraje o największej długości życia i medianie wieku. Określ, czy występuje w nich proces starzenia się społeczeństwa.

Polecenie 3

Przeanalizuj prognozowane zmiany mediany wieku w krajach świata i wskaż kraje lub regiony najbardziej zagrożone w przyszłości procesami starzenia się społeczeństwa.

3. **Urodzenia odłożone w czasie** powodują podniesienie wieku urodzenia pierwszego dziecka i przesunięcie najwyższej płodności kobiet do starszych grup wiekowych, a tym samym obniżenie dzietności, skraca się bowiem czas, w którym ze względów biologicznych możliwe jest rodzenie dzieci. Skutkuje to mniejszą liczbą urodzeń żywych, ogranicza udział dzieci w ogólnej strukturze populacji, czego następstwem jest starzenie się społeczeństwa. Głównymi powodami tego zjawiska są m.in. dłuższy okres nauki, większa aktywność zawodowa kobiet czy konsumpcyjny styl życia. Z tego względu zjawisko to jest bardziej nasilone w krajach wysoko rozwiniętych niż w krajach o średnim i niskim poziomie rozwoju. W krajach Ameryki Południowej, Afryki i Azji Południowej i Południowo-Wschodniej wynosi on poniżej 20 lat, natomiast w krajach wysoko

rozwiniętych powyżej 27 lat. W Polsce najwięcej dzieci rodzą kobiety pomiędzy 30. a 34. rokiem życia (2019), przed niespełna trzydziestoma laty na macierzyństwo decydowały się najczęściej Polki w wieku 20-24 lat.

Średni wiek urodzenia pierwszego dziecka (2019)

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., oprac. na podstawie danych CIA World Factbook, licencja: CC BY 3.0.

> **Polecenie 4**
> **Wyjaśnij, dlaczego przestrzenne zróżnicowanie średniego wieku urodzenia pierwszego dziecka pokrywa się z umownym podziałem świata na „bogatą Północ" i „biedne Południe" i czy wykazuje związek z nasileniem procesów starzenia społeczeństwa.**

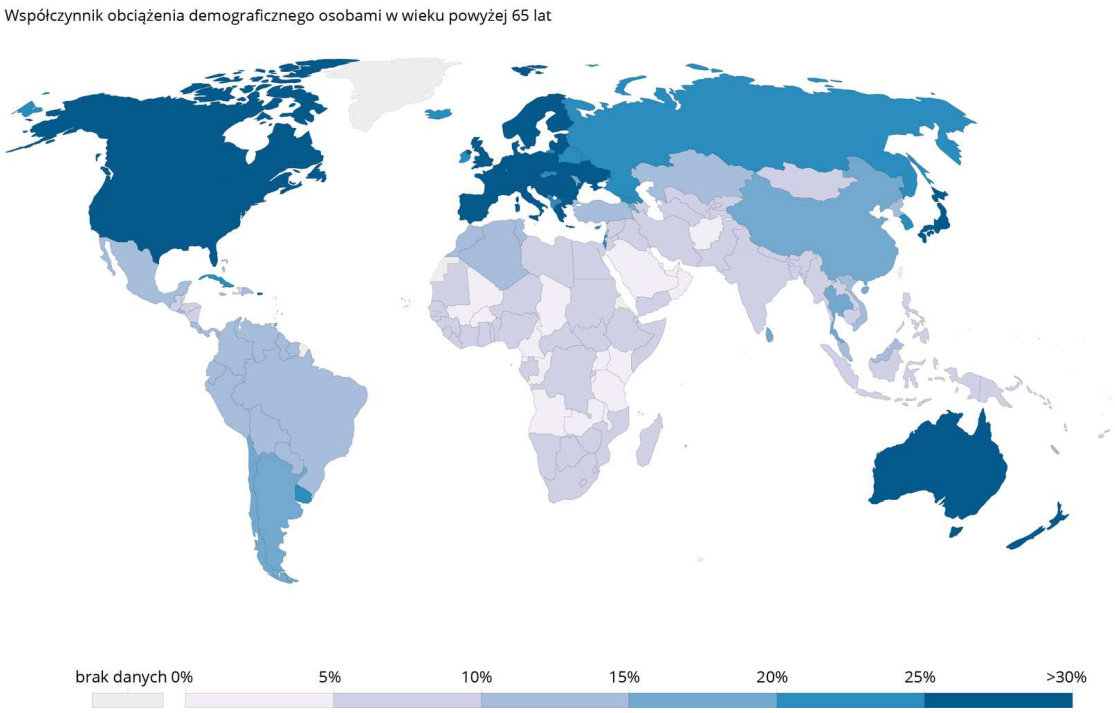
4. **Spadek liczby zawieranych małżeństw** powoduje, że osoby żyjące w związkach nieformalnych rzadziej decydują się na posiadanie dzieci, co przekłada się na znaczny spadek urodzeń, a tym samym pogłębia kryzys demograficzny. Czynnik ten ma większe znaczenie w krajach wysoko rozwiniętych, mniejsze w społecznościach tradycyjnych. W Polsce w ostatnich latach prawie 75% dzieci rodzi się w rodzinach tworzonych przez prawnie zawarte związki małżeńskie, ok. 25% dzieci w związkach nieformalnych. Znaczenie tego czynnika jest jednak relatywnie mniejsze niż innych decydujących o procesach starzenia się społeczeństw.

5. **Do innych czynników** można zaliczyć całokształt uwarunkowań wynikających z przemian cywilizacyjnych, społecznych, politycznych, gospodarczych i kulturowych występujących w poszczególnych krajach i regionach. To m.in. poziom zamożności społeczeństwa, emigracja zarobkowa, promowany przez media model rodziny i stylu życia, aktywność zawodowa kobiet, poziom opieki społecznej i ochrony zdrowia, wykształcenie ludności, polityka społeczna państwa. Istotne znaczenie mają także dostępność do dobrego jakościowo wyżywienia, opału i środków higieny, ich brak wpływa bowiem negatywnie na stan zdrowia i długość życia ludności. Wśród tych czynników należy wymienić także zagrożenia nadzwyczajne, jak np. kryzysy społeczne, gospodarcze, konflikty i wojny ograniczające skłonność do posiadania potomstwa. W Polsce takim wydarzeniem była bez wątpienia II wojna światowa, której skutkiem jest obserwowany obecnie przyspieszony wzrost udziału ludzi starych w populacji mieszkańców kraju, spowodowany dochodzeniem do wieku emerytalnego generacji urodzonych w okresie powojennej kompensacji urodzeń (1946–1960).

Skutki starzenia się społeczeństw

Starzenie się społeczeństwa rozumiane jako wzrost liczby i odsetka ludzi w wieku pozaprodukcyjnym oraz brak zastępowalności pokoleń pociąga za sobą szereg negatywnych zmian zachodzących na płaszczyźnie ekonomicznej, społecznej, kulturowej, prawnej i organizacyjnej. Do najważniejszych należy zaliczyć:

1. **skutki ekonomiczne**: wzrastająca liczba ludności w wieku poprodukcyjnym powoduje m.in. konieczność zwiększenia opodatkowania osób pracujących i większego obciążenia budżetu państwa, zwiększenie kosztów pracy, konieczność redukcji wydatków socjalnych czy obniżenie poziomu świadczeń emerytalnych. Jedną z miar stosowanych do oszacowania tych zjawisk jest współczynnik obciążenia demograficznego ludźmi starymi, wskazujący jak duża liczba osób w wieku pozaprodukcyjnym (65+) przypada na osoby w wieku produkcyjnym (15-65 lat);

Współczynnik obciążenia demograficznego osobami w wieku powyżej 65 lat (2017) – dane przedstawiono jako odsetek osób pozostających na utrzymaniu 100 osób w wieku produkcyjnym.
Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., oprac. na podstawie danych ourworldindata.org, licencja: CC BY 3.0.

Polecenie 5
Określ jakie skutki społeczne i gospodarcze może powodować wzrost obciążenia demograficznego osobami starszymi.

2. **skutki społeczne**: wzrastająca liczba ludności w wieku starszym powoduje m.in. rywalizację w dostępie do określonej puli świadczeń społecznych i zdrowotnych, wzrost napięć w relacjach międzypokoleniowych, wynikających z braku wzajemnego zrozumienia i tolerancji czy chęci współpracy, różnorodne utrudnienia w opiece nad osobami starszymi, chorymi i zniedołężniałymi przez członków rodziny;
3. **skutki kulturowe**: obecność coraz większej liczby osób starych w społeczeństwie powoduje m.in. utrwalanie negatywnego stereotypu starości, pojawienie się zachowań marginalizujących i dyskryminujących ludzi starych i ich społeczne wykluczenie;
4. **skutki prawne**: wzrost liczby osób starych powoduje konieczność odpowiednich regulacji prawnych m.in. w zakresie wysokości składek ubezpieczeniowych, progu wieku emerytalnego, zasad funkcjonowania instytucji odpowiedzialnych za ubezpieczenia, waloryzacji emerytur i rent itp.;

5. **skutki instytucjonalne**: wraz ze zwiększaniem się liczebności populacji osób starych wzrasta ich zapotrzebowanie na dostęp do wszelkiego rodzaju usług, opieki medycznej, edukacji, kultury, profesjonalnej opieki, pomocy socjalnej itp.; konieczne jest także podejmowanie działań umożliwiających dostęp do informacji, mediów i zapobiegających wykluczeniu cyfrowemu.

Słownik

> **demografia**
>
> nauka zajmująca się migracjami, przyrostem naturalnym, strukturą społeczną (na którą składają się: wiek, płeć, przynależność zawodowa oraz wyznanie i narodowość) oraz ich rozmieszczeniem przestrzennym i oddziaływaniami społecznymi i socjologicznymi

> **konsumpcjonizm**
>
> styl życia, który jest nastawiony na zdobywanie i posiadanie dóbr materialnych, zaspokajanie własnych potrzeb takich jak potrzeba prestiżu czy władzy

> **starzenie się społeczeństwa**
>
> zwiększenie się liczby ludności starszej w stosunku do liczby urodzeń

Mapa myśli

Polecenie 1

Przeanalizuj przyczyny i zagrożenia związane z procesem starzenia się społeczeństwa.

Polecenie 2

Spróbuj stworzyć własną mapę myśli dotyczącą zapobiegania starzeniu się społeczeństwa. Zwróć uwagę na aspekty socjalne i ekonomiczne.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Ćwiczenie 2

Ćwiczenie 3

Ćwiczenie 4

Ćwiczenie 5

Ćwiczenie 6

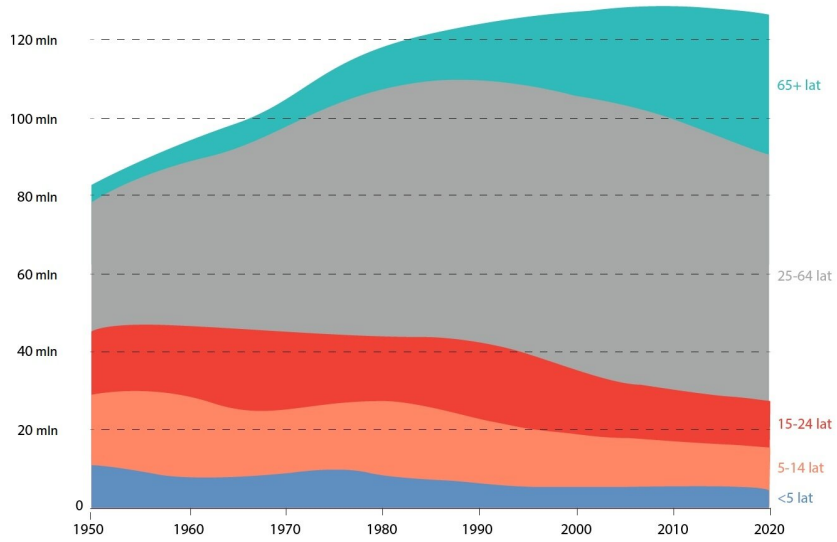
Ćwiczenie 7

Wyjaśnij, dlaczego w krajach wysoko rozwiniętych obciążenie demograficzne osobami w wieku powyżej 65 lat jest większe niż w krajach średnio i nisko rozwiniętych.

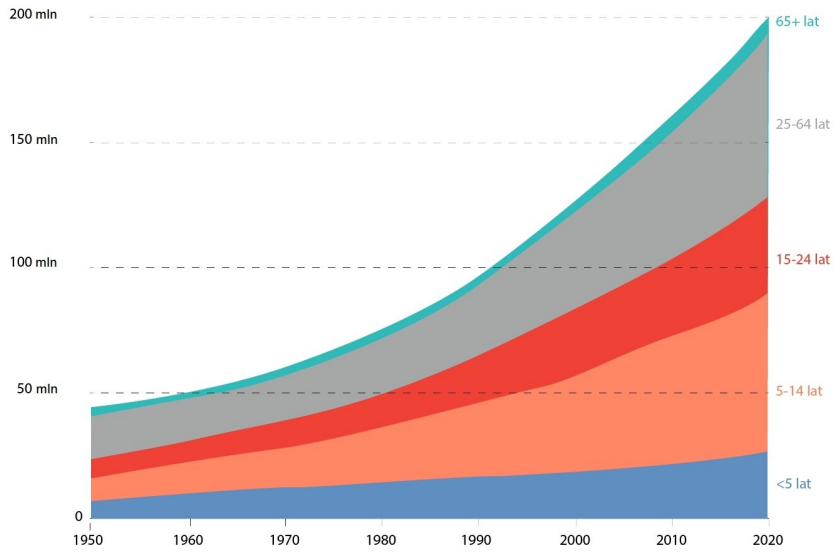
Ćwiczenie 8

Wykresy przedstawiają zmiany struktury wiekowej dwóch krajów: Japonii i Nigerii w latach 1950-2020. Dopasuj nazwy krajów do wykresów i określ:

- **w którym kraju społeczeństwo znajduje się obecnie (2020) w fazie starości demograficznej,**
- **w którym kraju proces starzenia się społeczeństwa postępował szybciej,**
- **w którym kraju obciążenie demograficzne osobami w wieku powyżej 65 lat jest mniejsze.**

Wykres A

200 mln
150 mln
100 mln
50 mln
0
1950
1960
1970
1980
1990
2000
2010
2020
65+ lat
25-64 lat
15-24 lat
5-14 lat
<5 lat

Wykres B

Dla nauczyciela

SCENARIUSZ LEKCJI

Imię i nazwisko autorki: Monika Piechowicz-Kruk

Przedmiot: geografia

Temat zajęć: Przyczyny i skutki starzenia się społeczeństwa

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum/technikum, zakres podstawowy, klasa II

Podstawa programowa

VIII. Przemiany struktur demograficznych i społecznych oraz procesy osadnicze: rozmieszczenie i liczba ludności, przemiany demograficzne, migracje, zróżnicowanie narodowościowe, etniczne i religijne, kręgi kulturowe, sieć osadnicza, procesy urbanizacji, rozwój obszarów wiejskich.

Uczeń:

5) omawia przyczyny i konsekwencje procesu starzenia się ludności oraz jego zróżnicowania na świecie.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji,
- kompetencje matematyczne oraz kompetencje w zakresie nauk przyrodniczych, technologii i inżynierii,
- kompetencje cyfrowe,
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się.

Cele operacyjne

Uczeń:

- wyjaśnia pojęcie starzenia się społeczeństwa,
- wskazuje problemy związane ze starzeniem się społeczeństwa,
- omawia przyczyny i skutki starzenia się społeczeństwa.

Strategie nauczania: konektywizm

Metody nauczania: burza mózgów, miniwykład, pogadanka, metoda wędrujących plakatów, mapa myśli, plakaty, gadająca ściana

Formy zajęć: praca indywidualna, praca w grupach, praca całego zespołu klasowego

Środki dydaktyczne: tablica interaktywna, monitor dotykowy lub tablety, atlas, mapa świata, plakat, podręcznik, atlas, mapa świata

Materiały pomocnicze

Szatur-Jaworska B., *Polska polityka społeczna wobec starzenia się ludności w latach 1971–2013*, Dom Wydawniczy i Handlowy Elipsa, IPS UW, Warszawa 2016.

PRZEBIEG LEKCJI

Faza wprowadzająca

- Nauczyciel przedstawia cele lekcji.
- Nauczyciel prosi uczniów o wyjaśnienie pojęcia starzenia się społeczeństwa. Uczniowie zgłaszają swoje propozycje, nauczyciel w razie potrzeby naprowadza uczniów.
- Uczniowie za pomocą metody „burzy mózgów" podają przyczyny starzenia się społeczeństwa. Nauczyciel zapisuje je na tablicy. Uczniowie zapoznają się z treścią wprowadzenia do e-materiału. Następuje rozmowa na plenum i odniesienie do wcześniejszych notatek.

Faza realizacyjna

- Uczniowie zapoznają się z częścią „Przeczytaj" e-materiału. Następnie nauczyciel dzieli uczniów na 6 grup. Każda grupa opracowuje plakat dotyczący jednego z następujących zagadnień (w odniesieniu do starzenia się społeczeństwa): 1) spadek liczby urodzeń, 2) wydłużenie długości trwania życia, 3) wykształcenie, 4) migracje, 5) zmiana modelu rodziny, 6) konsumpcjonizm. Grupy pracują metodą wędrujących plakatów i po 4 minutach każda grupa przekazuje swój plakat kolejnej grupie zgodnie z ruchem wskazówek zegara. Uczniowie weryfikują treści przedstawione na plakatach i dopisują brakujące informacje. Plakaty krążą po klasie aż do momentu, gdy każda grupa otrzyma swój pierwotny plakat. Następnie uczniowie zamieszczają plakaty na tablicy i za pomocą metody „gadającej ściany" wspólnie dzielą się refleksjami na temat różnych aspektów starzenia się społeczeństw.
- Na plenum uczniowie zapoznają się z poleceniami z sekcji „Mapa myśli". Nauczyciel dzieli uczniów na 2 lub 4 grupy – każda z nich opracowuje mapę myśli.
- Po pracy grup następuje omówienie przez uczniów swoich map myśli i wniosków. Nauczyciel podsumowuje zebrane informacje za pomocą miniwykładu.

Faza podsumowująca

- Nauczyciel podsumowuje etapy lekcji, zestawiając je z założonymi celami i wprowadza do fazy ćwiczeń na podstawie poznanego materiału. Uczniowie wykonują ćwiczenia

z sekcji „Sprawdź się”.
- Później następuje omówienie wyników ćwiczeń. Nauczyciel pyta uczniów o ewentualne trudności, uczniowie dzielą się swoimi doświadczeniami.
- Przypomnienie celów lekcji i ocena aktywności uczniów podczas zajęć.

Praca domowa

- Zaproponuj własne rozwiązania mogące przeciwdziałać procesowi starzenia się społeczeństwa lub wybierz trzy najważniejsze z tych, które poznałeś(-aś) na lekcji i uzasadnij swój wybór.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania danego multimedium

Mapa myśli może zostać wykorzystana podczas zajęć dotyczących problemów demograficznych w skali globalnej i krajowej (zakres rozszerzony: XXI. 1).